

KITEKINTÉS / OUTLOOK

A regionális jövedelmi egyenlőtlenségek alakulása Japánban 1970 és 2005 között

Regional and structural components of taxable income growth in Japan between 1970 and 2005

KOMLÓSI ÉVA

KOMLÓSI Éva: tudományos munkatárs, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, MTA–PTE Innováció és Gazdasági Növekedés Kutatócsoport; komlosieva@ktk.pte.hu

KULCSSZAVAK: Japán, regionális jövedelmi egyenlőtlenségek, regionális fejlesztéspolitika, shift-share elemzés

ABSZTRAKT: A tanulmányban shift-share elemzéssel különítettem el a jövedelmek térben való tagolódását befolyásoló két összetevőnek, a regionális dinamikának és a településszerkezet alapján meghatározott szerkezeti hatásnak a szerepét. A vizsgálat célja annak megállapítása volt, hogy a 35 évet felölelő időszak alatt (1970–2005) a 47 japán prefektúra jövedelemnövekedésében vagy épp -csökkenésében a fenti két tényező közül melyik mekkora szerepet játszott.

A japán nemzeti gazdaságfejlesztési politika és regionális fejlesztéspolitika között sajátos alárendelő viszony van, ami a japán fejlesztő állam modell logikájából ered. A második világháború után a gyors ütemű felépülés és felzárkózás megvalósítására a japán nemzeti gazdaságfejlesztési politika jellemzően növekedésorientált célkitűzéseket irányzott elő, szemléletében pedig a hatékonyság jelent meg prioritásként. Ezzel szemben a japán regionális fejlesztéspolitika legfőbb deklarált feladata, hogy utólagosan korrigálja az általános nemzeti gazdaságpolitika szemléletéből eredő egyensúlytalanságokat. Így az jellemzően reaktív, kiigazító jellegű és méltányossági szempontokat is preferáló.

A vizsgálattal igazoltam, hogy ez az alárendelő kapcsolatrendszer kizárólag addig működhet eredményesen, amíg a kapcsolat első pilléreként megjelenő nemzeti gazdaságfejlesztési politika sikeres, elősegíti a gazdasági növekedést, így annak jenmilliárdokban mérhető eredménye a megfelelő újraelosztási rendszerek működése révén hozzájárul a prefektúrák kiegyenlített fejlődéséhez.

Éva SOMOGYINÉ KOMLÓSI: research fellow, MTA–PTE Innovation and Economic Growth Research Group; Faculty of Business and Economics, University of Pécs; komlosieva@ktk.pte.hu

KEYWORDS: Japan, regional income inequalities, regional policy, shift-share analysis

ABSTRACT: In the present paper we use the shift-share analysis to determine the effects of two components which influence the distribution of incomes: the effect of regional dynamics and the impact of the structural component (in this case represented by the settlement structure). Our main objective is to decide which components have had an effect on the 47 prefectures of Japan during the 35 years examined (between 1970 and 2005).

A special subordinative relationship exists between the Japanese national economic development planning and regional development policy derived from the logic of the Japanese developmental state. After the Second World War, the Japanese national economic development policy has primarily designated growth-oriented goals and has given high priority to efficiency. In contrast, the main task of Japanese regional development policy is the subsequent correction of the inequalities caused by national economic planning. Consequently, it typically has a reactive, rectifying function which prefers equity over efficiency.

Our results confirm that this subordinative relationship is only effective as long as the national economic policy (considering it as first pillar) can generate economic growth, and its effect reflected in billions of yen contributes to the balanced development of the Japanese prefectures. According to the results of the shift-share analysis this subordinative relationship between the national economic policy and the regional development policy was very effective in Japan until the 1970s.

Between 1970 and 1975 – in the era of high growth – the main aim of the Japanese regional policy was to distribute the existing industrial base of the country more evenly in order to correct the imbalances generated by the merely efficiency-oriented national economic planning. However, the observable regional divergence during this period was primarily caused by the utilisation of the favourable international environment, and, on the other hand, by some natural processes within the country (e.g. population growth, consequences of metropolitan congestion). After 1975, regional policy needed to correct the territorial inequalities in a steadily increasing manner. Results of the shift-share analysis for the period between 1975 and 1984 point towards an acceleration of new regional inequalities which supports the view that in the final analysis regional policy was futile.

1990 was a turning point again, regional inequalities decreased and most of the non-metropolitan prefectures showed a more favourable income situation when compared to the national average. Although it was possible to temporarily alleviate the inequalities due to a huge amount of national savings derived from the previous decades' economic growth, it turned out that grandiose economic stimuli packages were ineffective in the long-run and resulted only in a hugely embarrassing public debt for Japan. After 2001 the reformer, Prime Minister Junichiro Koizumi made enormous efforts to eliminate the vested interests related to the Japanese developmental state system. Serious changes occurred owing to the reforms introduced in Japanese politics. But they were not enough to basically restructure the developmental state model.

Témafeletvés

Szinte megszámlálhatatlan azon tanulmányok száma, melyek a japán jövedelmi egyenlőtlenségek alakulását állítják vizsgálatuk középpontjába. A felfokozott kutatói érdeklődés egyik oka az, hogy az elmúlt 25 évben a regionalizmus mint minden bajból kigyógyító csodaeszköz jelent meg Japánban. A decentralizáció erősítése és ahhoz kapcsolódóan a területi önkormányzatok pénzügyi önállóságának növelése, így a fővárostól, Tokiótól való függőség csökkentése 1990 óta állandó eleme a politikai retorikának. 1990 után, a gazdasági buborék kipukkadását követően a negatív következmények enyhítésére szolgáló fiskális ösztön-

zők várt élénkítő hatása elmaradt, ellenben a japán állam jelentős mértékben eladósodott.¹ A szükséges intézkedések végrehajtásának elodázása miatt (pl. bankkonszolidáció) Japán likviditási csapdába került, így a korábbi impozáns növekedést hosszan elhúzódó gazdasági stagnálás követte. Mindez kiegészült egy gyors ütemben öregedő és fogyó társadalom igencsak valós rémképével, valamint a metropoliszrégiókon kívüli térségek kiüresedésével. Az imént felsoroltak mind olyan súlyos problémák, melyek megoldását Japánban sokan a regionalizmus megerősödésétől várják.

A japánok büszkéek arra, hogy náluk az egyének közötti jövedelmi egyenlőtlenségek nemzetközi összehasonlításban az 1970-es évek közepén minden más OECD-oroszánál alacsonyabbak voltak (Sawyer 1979). Bár az 1980-as évek közepétől a különbségek növekedésnek indultak, egy ideig továbbra sem haladták meg az OECD-országok átlagát. Az 1990-es évek második felétől a recesszió mélyülésével viszont a jövedelmi különbségek növekedése felgyorsult (Ercole 2006).

Számos tanulmány alátámasztotta azt a nemkívánatos tényt, miszerint az egyéni jövedelmi különbségek mellett a regionális jövedelmi különbségek is növekedésnek indultak ekkoriban.² Fujita és Tabuchi (1997) az egy főre jutó adóköteles jövedelem alapján vizsgálták a három legnagyobb metropolisztérség és a nem metropolisztérségek közötti egyenlőtlenségek alakulását. A súlyozatlan Theil-index alapján megállapították, hogy a regionális jövedelmi különbségek 1962-ig meredeken nőttek. Ezt követően azonban a *csendes-óceáni ipari övezet* létrehozásával fémjelzett folyamatos csökkenés időszakát következett 1975-ig, amikor is a regionális jövedelmi különbségek – igaz, a korábbi kiegyenlítődség üteméhez képest lassabban – újra növekedésnek indultak. A jövedelem egyenlőtlenségek az 1980-as évektől kedvezőtlenül alakultak, amelyet az ún. *Tokió egypólusú rendszer* kialakulásával magyaráztak. Időközben olyan, a világ-gazdaság működésében jelentős változásokat kiváltó tényezők lettek fontosak, mint a globalizáció, a jen felértékelődése az USA-val való kereskedelmi súrlódások fokozódása miatt, számos technológiai újítás, a kommunikációs technológiák és a közlekedés fejlődése. Az új, jellemzően high-tech és tudásintenzív iparágak (járműgyártás, elektronika, pénzügyi szolgáltatások stb.) vállalati központjai a nagyvárosokban (elsősorban Tokióban) koncentrálódtak (Fujita, Tabuchi 1997).

A jövedelmek térbeli tagolódását befolyásoló két összetevőnek, a regionális dinamikának (előnyös vagy előnytelen földrajzi fekvés, helyi adottságok és minden más olyan strukturális tényező, amelynek területi különbségei vannak – pl. gazdaságszerkezet, iskolázottság, vállalkozásstruktúra), valamint jelen tanulmányban a településszerkezet alapján meghatározott strukturális hatásnak az elkülönítésére szolgál a *shift-share elemzés* (Nemes Nagy 2005). A módszer alkalmazásával céltom annak megvizsgálása volt, hogy az 1970 és 2005 közötti, 35 évet felölelő vizsgálat öt részidőszakában a japán prefektúrák jövedelemnövekedésében vagy épp -csökkenésében a két tényező közül melyik mekkora szerepet játszott. A vizsgált időszakokban a jövedelmek regionális differenciált-

ságának alakulása az alkalmazott japán regionális fejlesztéspolitika eredményességére is rámutat.

Módszertan, adatbázis és az eredmények összefoglalása

A shift-share elemzés kettős standardizálásra épül, ahol a regionális és a strukturális dimenzió mentén van szükség adatokra. A strukturális dimenzió szinte bármely gazdasági vagy társadalomstatisztika lehet, a regionális dimenzió megragadására pedig bármely területi szint választható (Nemes Nagy, Jakobi, Németh 2004). A módszer hátránya, hogy hosszabb vizsgálati időszak alatt jelentős gazdasági-társadalmi változások következhetnek be, melyek esetleg a túl hosszú időtáv megválasztása miatt elfedve maradnak. Ezt a dinamikus shift-share elemzés próbálja feloldani, melynek lényege, hogy a vizsgált időszakot rövidebb részdíszakokra osztja. Bár a shift-share elemzés széles körben elterjedt módszer az európai és amerikai kutatók körében, a japán területi egységek elemzésénél ritkán alkalmazzák (Kobayashi 2004, 430.), ezért az ilyen jellegű, Japánról szóló empirikus vizsgálatok hiánypótlónak számítanak.

Jelen vizsgálatban az adóköteles személyi jövedelmek³ alapján tárom fel az egyes prefektúrák közötti jövedelmi különbségeket. Az 1985 és 2009 közötti adatok a Japán Statisztikai Hivatal elektronikus e-Stat adatbázisából származnak, amely a 2009-es településszámnak megfelelően tartalmaz korrigált adatokat. Az 1970 és 1984 közötti adóköteles jövedelmi adatok az Adótervezési Hivatal adatbázisából származnak, ahol az adatok az adott évben létezett településekre állnak rendelkezésre. Az időbeli összehasonlításhoz az adatbázis egységesítésére volt szükség. Ezért a települési önállósulás és összeolvadás hatásának kiszűrése érdekében adatbázisom 1970 és 1984 között az 1984-ben létezett 3278 településre tartalmaz adóköteles jövedelmi adatokat, míg az 1985 és 2005 közötti időszakokra a 2009-ben létezett 1778 településre. A vizsgálati időszak kettébontását a hihetetlen mértékű települési összeolvadások végigkövetésének időigényessége indokolja, az a tény, hogy 1984 és 2009 között közel 1500 település szűnt meg mint önálló közigazgatási egység. Japánban az 1950-es évek óta a legnagyobb változást a kétszintű közigazgatási rendszer alsó szintjén a 2005. évi nagy heiszei összeolvadás váltotta ki, amely a helyi önkormányzatok eladósodottságának mérséklése, pénzügyi helyzetük racionalizálása érdekében több mint 1000 település összeolvadását irányozta elő.

A vizsgálatban a *regionális dimenziót* a 47 japán prefektúra jelenti. Az eljárás olyan területi szintet igényel, amelyben a legtöbb településnagyság-kategória fellelhető, tehát kellően nagy. Másfelől a kiválasztásnál arra is szükséges figyelni, hogy ne legyen túl nagy méretű a területi egység, nehogy elfedje az egyenlőtlenségeket. A prefektúrák melletti döntés azonban egyben kényszer is, hiszen ennél kisebb területi egységre adatok csupán a települési szintre állnak rendelkezésre.

kezésre. A településnagyság-csoportok kialakításánál azonban figyelmet kell fordítani arra, hogy olyan csoportok jöjjenek létre, amelyek a legtöbb prefektúrában megjelennek.⁴ E szempontokra tekintettel elemzésemben a *strukturális hatást* a következő településnagyság-kategóriák alapján határoztam meg (a 2009. évi lakosság számnak megfelelően):

- település kevesebb mint 5000 lakossal,
- település több mint 5000 és kevesebb mint 10 000 lakossal,
- 10 001 és 50 000 közötti lakosságszámú település,
- 50 001 és 100 000 fő közötti lakosságszámú település,
- 100 001 és 500 000 fő közötti lakosságszámú település,
- település több mint 500 000 lakossal.

Lényeges kérdés a vizsgálni kívánt időszak felbontása, azaz hogy mi tekinthető objektív szakaszolásnak. Az időszakot a második világháború utáni japán gazdaságtörténetet jellemző korszakok alapján osztottam fel, melyeket számos Japánnal foglalkozó kutató azonosított (Abe 1996; Cargill, Sakamoto 2008; Coates 2007; Kensity 2001; Mitsuta, Goto, Shishido 2010). Fontos kiemelni, hogy a shift-share módszer nem igényli az azonos hosszúságú vizsgálati időszakok alkalmazását (Nemes Nagy, Jakobi, Németh 2004):

- 1970–1975: a gyors növekedés időszaka,
- 1975–1984: a lassuló növekedés időszaka,
- 1985–1990: buborékgazdaság,
- 1990–2000: elveszett évtized,
- 2000–2005: Koizumi miniszterelnöksége – a neoliberalizmus időszaka.

A számítások alapját lényegében két mátrix képezi: K a vizsgált részidőszak kezdőévére, V pedig a részidőszak záróévére vonatkozó mátrix, ahol k_{ij} és v_{ij} változók jelentik az i-edik terület egység j-edik településkategóriájának jövedelemvolumenét a vizsgált részidőszak kezdő- és záróévében. A shift-analízis képletei alapján minden terület egységre meghatározható, hogy annak az országos átlagnál gyorsabb vagy lassabb jövedelemváltozása, azaz az adott időszakot jellemző jövedelemtöbblet vagy -hiány (S_i) a regionális (S_{RI}) vagy a strukturális (S_{SI}) összetevő hatásából ered.

S_i az országos átlagos növekedéshez viszonyítva határozza meg az adott terület egység adott részidőszakban elért növekedési többletét vagy hiányát. S_{SI} pozitív értéke a dinamikus, országos átlagot meghaladó növekedési potenciállal rendelkező településcsoportok nagy súlyára mutat rá. Amennyiben S_{RI} értéke pozitív, akkor az adott terület egységben jelentős súlyt képviselnek a kedvező helyi adottságokkal rendelkező települések, amelyek településnagyság-kategóriájuk országos átlagát meghaladó ütemben növelték jövedelmüket az adott időszakban. A terület egységek az S_i , S_{SI} és S_{RI} értékei és előjelei alapján nyolc típusba sorolhatók (1. táblázat). Az előjeleknek megfelelően a dinamikus (D) és a lemaradó (L) csoportok 4-4 alcsoportra bonthatók, attól függően, hogy az átlagnál gyorsabb vagy lassabb jövedelemnövekedés a nagyobb vagy kisebb és ez a regionális vagy a strukturális hatásból adódott (a részletes módszertani leírást lásd Nemes Nagy 2005).

1. táblázat: A területi jövedelemváltozás altípusai a shift-share elemzésben
Subtypes of regional income change in the shift-share analysis

<i>A területegység típusa a shift-share elemzés alapján</i>	S_{RI}	S_{SI}	S_I	S_{RI} és S_{SI} kapcsolata
D1: Pozitív regionális és pozitív strukturális hatás, átlagot meghaladó jövedelemnövekedés. Regionális hatás > strukturális hatás.	+	+	+	$S_{RI} > S_{SI}$
D2: Pozitív regionális és pozitív strukturális hatás, átlagot meghaladó jövedelemnövekedés. Regionális hatás < strukturális hatás.	+	+	+	$S_{RI} < S_{SI}$
D3: Pozitív regionális és negatív strukturális hatás, átlagot meghaladó jövedelemnövekedés.	+	-	+	$ S_{RI} > S_{SI} $
D4: Negatív regionális és pozitív strukturális hatás, átlagot meghaladó jövedelemnövekedés.	-	+	+	$ S_{RI} < S_{SI} $
L4: Negatív regionális és pozitív strukturális hatás, átlagnál alacsonyabb jövedelemnövekedés.	-	+	-	$ S_{RI} < S_{SI} $
L3: Pozitív regionális és negatív strukturális hatás, átlagnál alacsonyabb jövedelemnövekedés.	+	-	-	$ S_{RI} > S_{SI} $
L2: Negatív regionális és negatív strukturális hatás, átlagnál alacsonyabb jövedelemnövekedés. Regionális hatás < strukturális hatás.	-	-	-	$S_{RI} < S_{SI}$
L1: Negatív regionális és negatív strukturális hatás, átlagnál alacsonyabb jövedelemnövekedés. Regionális hatás > strukturális hatás.	-	-	-	$S_{RI} > S_{SI}$

Forrás: Nemes Nagy, Jakobi, Németh 2004, 870. alapján.

Az öt időszak kezdő- és záróévének nominális adóköteles jövedelmi adatait a prefektúrák (mint területegységek) és a településkategóriák (mint szerkezeti elemek) rendszerében helyeztem el. A 2. táblázat a shift-share elemzés eredményeit foglalja össze, szemlélteti az egyes prefektúrák pozícióváltozásait az egyes időszakokban. A D vagy L betűk mutatják, hogy az adott időszakban a prefektúra az átlagnál gyorsabb vagy lassabb jövedelemnövekedést mutatott-e. A dőlt betűvel írt prefektúranév arra utal, hogy a megelőző időszakhoz képest az adott prefektúra jobban teljesített. Az aláhúzott 17 prefektúra a négy legnagyobb metropolisztérség valamelyikéhez⁵ tartozik.

A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1970 és 1975 között

1970 és 1975 között országosan átlagosan 2,19-szeres volt az adóköteles jövedelemnövekedés. Az 1. ábra azt szemlélteti, hogy a két év között mely prefektúrák jövedelemnövekedése haladta meg az országos átlagot (dinamikus csoport, D) és melyek érték el az országos átlagértéknél lassabb jövedelemnövekedést (le-maradók, L). Okinavára nincsenek elérhető adatok, mivel 1972-ig amerikai fennhatóság alá tartozott, így jövedelemváltozása az adott időszakra nem volt meghatározható.

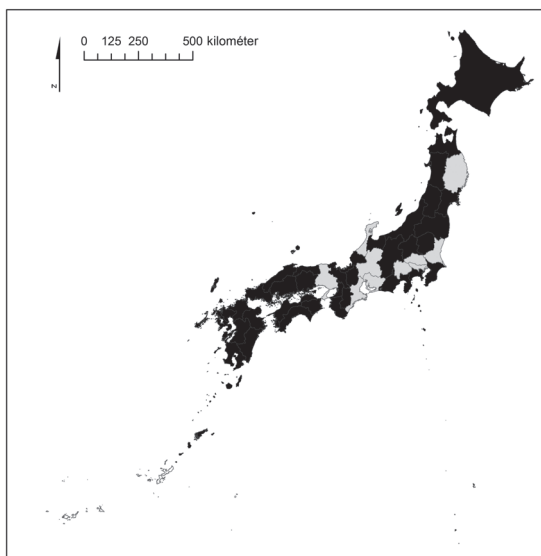
2. táblázat: A japán prefektúrák típusai a shift-share elemzés alapján
Shift-share classification of Japanese regions

Típus	1970–1975	1975–1984	1985–1990	1990–2000	2000–2005
D1	Hokkaidó, Mijagi, Akita, Jamagata, <u>Gunma</u> , Csiba, Niigata, Nagano, <u>Siga</u> , <u>Nara</u> , <u>Vakajama</u> , Simane, Okajama, Tokusima, Kagava, <u>Fukuoka</u> , Nagaszaki, Kumamoto, Kagosima	Aomori, <u>Jamanasi</u> , Sizuoka, <u>Aicsi</u> , <u>Hjógo</u> , <u>Hirosima</u> , Kócsi	<u>Szaitama</u> , <u>Csiba</u> , <u>Tokió</u> , <u>Kanagava</u> , <u>Aicsi</u> , <u>Kiotó</u> , <u>Hjógo</u>	Aomori, <u>Ivate</u> , Akita, Jamagata, Fukusima, Niigata, Fukui, <u>Mie</u> , <u>Tottori</u> , Simane, Tokusima, Kócsi, Nagaszaki, Mijazaki, Okinawa	<u>Ibaraki</u> , <u>Tocsigi</u> , <u>Aicsi</u> , Kumamoto, Kagosima
D2	<u>Kiotó</u>			<u>Gifu</u> , <u>Vakajama</u>	<u>Szaitama</u> , <u>Fukuoka</u>
D3	Aomori, Fukusima, <u>Tocsigi</u> , <u>Kanagava</u> , Fukui, Tojama, Sizuoka, Tottori, Jamagucsi, Ehime, Kócsi, Szaga, Óita, Mijazaki	<u>Ivate</u> , Jamagata, Fukusima, <u>Ibaraki</u> , <u>Gunma</u> , <u>Tokió</u> , Niigata, Nagano, Simane, Tokusima, Nagaszaki, Kumamoto, Mijazaki, Kagosima	Jamagata, <u>Ibaraki</u> , <u>Tocsigi</u> , <u>Gunma</u> , Jamanasi, <u>Gifu</u> , Sizuoka, <u>Mie</u> , <u>Oszaka</u> , <u>Nara</u> , <u>Vakajama</u>	Hokkaidó, Mijagi, Okajama, <u>Hirosima</u> , Jamagucsi, Ehime, <u>Fukuoka</u> , Szaga, Kumamoto, Óita, Kagosima	<u>Gunma</u> , Tojama, Jamanasi, <u>Siga</u> , Kócsi, Szaga, Okinava
D4	<u>Oszaka</u> , <u>Hirosima</u>				Sizuoka, Ehime
L4	<u>Aicsi</u> , <u>Hjógo</u>	Hokkaidó, Mijagi, <u>Tocsigi</u> , Csiba, <u>Kanagava</u> , Tojama, <u>Isikava</u> , Fukui, <u>Gifu</u> , <u>Mie</u> , <u>Kiotó</u> , Tottori, Okajama, <u>Fukuoka</u>	Hokkaidó, Aomori, <u>Ivate</u> , Mijagi, <u>Akita</u> , Fukusima, Niigata, Tojama, Isikava, Fukui, Nagano, <u>Siga</u> , Tottori, Simane, Okajama, Hirosima, Kócsi, <u>Fukuoka</u> , Kumamoto, Óita, Mijazaki, Kagosima, Jamagucsi, Tokusima, <u>Ehime</u> , Szaga, Nagaszaki, Okinava	<u>Ibaraki</u> , <u>Gunma</u> , Tojama, <u>Isikava</u> , Jamanasi, Nagano, <u>Siga</u> , <u>Nara</u> , <u>Kagava</u>	Hokkaidó, Mijagi, Csiba, <u>Tokió</u> , <u>Kanagava</u> , Niigata, <u>Mie</u> , <u>Kiotó</u> , <u>Oszaka</u> , <u>Hjógo</u> , Okajama, Hirosima

L3	<u>Vakajama</u>		Isikava, <u>Gifu</u> , Kagava, Mijazaki
L2	<u>Gifu</u> , <u>Mie</u>	Kagava	Jamagucsi, Nagaszaki, Óita
L1	Ivate, <u>Ibaraki</u> , <u>Szaitama</u> , <u>Tokió</u> , Isikava, Jamanasi	Akita, <u>Szaitama</u> , <u>Siga</u> , <u>Oszaka</u> , <u>Nara</u> , Jamagucsi, Kagava, Ehime, Szaga, Óita	<u>Tocsigi</u> , <u>Szaitama</u> , <u>Csiba</u> , <u>Tokió</u> , <u>Kanagava</u> , Sizuoka, <u>Aicsi</u> , <u>Kiotó</u> , <u>Oszaka</u> , <u>Hjógo</u> Aomori, Ivate, Akita, Jamagata, Fukusima, Fukui, Nagano, <u>Nara</u> , <u>Vakajama</u> , Tottori, Simane, Tokusima

1970 és 1975 között 36 prefektúra tartozott a dinamikus csoportba. A legsikeresebb térségek mindkét vizsgált összetevőjüket tekintve átlagon felüliek (D1 és D2). Ide sorolható 33 prefektúra, amelyek közül 27 a négy metropolisztérségen kívül elhelyezkedő vidéki prefektúra. A 46 prefektúrából csupán 10 került a lemaradó kategóriák valamelyikébe. A legsikertelenebb prefektúrák mind strukturális, mind regionális összetevőjüket tekintve átlagon aluliak (L1 és L2 csoportok). Kizárólag Gifu és Mie prefektúrák tartoztak az L2 kategóriába, ahol mind a regionális, mind a strukturális hatás negatívan hatott a jövedelemnövekedésre, és utóbbi hatása volt a kedvezőtlenebb. Az L1 kategória Ivate, Ibaraki,

1. ábra: A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1970 és 1975 között
Relative income position of Japanese prefectures between 1970 and 1975

Jelmagyarázat: fekete szín jelöli a dinamikusan növekvő (D), szürke szín pedig a lemaradó (L) prefektúrákat.

Szaitama, Tokió, Isikava és Jamanasi prefektúrákat foglalja magába. Esetükben is mindkét tényező negatív hatást fejtett ki a jövedelemnövekedésre, azonban a regionális tényező súlya nagyobb volt.

A shift-share elemzésből kiderül, hogy a településszerkezeti (strukturális) összetevő csupán 7 prefektúrában volt erősebb a regionális tényezőnél (D2, D4, L2, L4). Ezekben a kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb településstruktúra jutott szerephez: egyfelől néhány esetben pozitívan kiegészítette a regionális hatást (D2: Kiotó prefektúra), másfelől helyettesíteni tudta a hiányzó regionális dinamikát (D4: Oszaka és Hirosima prefektúrák), de előfordult az is, hogy mérsékelte (L4: Aicsi és Hjógo prefektúrák) vagy épp ellenkezőleg, tovább fokozta a negatív regionális hatást (L2: Gifu és Mie prefektúrák). Kiotó prefektúra került egyedül a D2 kategóriába, azaz az országos átlagot meghaladó jövedelemnövekedést produkált és ehhez a településszerkezeti hatás járult hozzá inkább. Kiotó prefektúra országos átlagnál jobb regionális összetevője mellett erőteljes pozitív strukturális tényezővel is bírt, ami annak köszönhető, hogy a prefektúrában található három 50 000 és 100 000 közötti lakosú és egy 100 000 és 500 000 közötti lakosú város, valamint a másfél millió lakosú Kiotó. Oszaka és Hirosima esetében a kedvező településszerkezet kompenzálni tudta a hiányzó regionális dinamikát: Oszaka prefektúra számos népes nagyvárost tömörít: 11 olyan település található a prefektúrában, amelyek népessége 100 000 és 500 000 fő között van, háromé pedig meghaladja a félmilliót (Higaszioszaka, Szakai, Oszaka). Hasonlóképpen, Hirosima prefektúrában található több, 100 ezer főt is meghaladó város (pl. Fukujama, Higasihirosima, Kure), valamint Csugoku régió egymilliót meghaladó lakosú városa, a prefektúra névadója, Hirosima város. Aicsi és Hjógo prefektúrák tartoztak az L4 kategóriába. Itt a pozitív településszerkezeti hatást a negatív regionális hatás teljesen kioltotta. Aicsi prefektúrára szintén jellemző a sok közepes, azaz 100 000 és 500 000 fő közötti középváros jelenléte, valamint a 2 milliós nagyváros, Nagoja is a prefektúrában található. Hjógo prefektúra hasonlóképpen jellemezhető: 6 közepes méretű város, valamint az 1,3 millió lakosú, a prefektúra központjaként funkcionáló Kóbe emelhető ki.

A vizsgált részidőszakban a nem metropolisztárségekhez tartozó vidéki prefektúrákban jellemzően gyorsabb ütemben növekedtek a személyi jövedelmek, mint a metropolisztárségekben. Esetükben az országos átlagot meghaladó jövedelemnövekedés elsősorban a regionális hatás (S_{RP}) következménye volt: a vizsgált prefektúrák 71,7%-ánál a jövedelemnövekedés a pozitív regionális hatásból eredt, míg csak 6,5%-uk jövedelemnövekedése volt magyarázható a kedvezőbb strukturális hatással. Ugyanakkor a prefektúrák 13%-ánál elsősorban a kedvezőtlen regionális hatás miatt, 8,7%-ánál pedig elsősorban a kedvezőtlen strukturális hatás miatt az országos átlagnál alacsonyabb volt a jövedelemnövekedés. Jól szemlélteti mindezt, hogy a prefektúrák közül az időszakban a legnagyobb jövedelemnövekedést a kedvező regionális és kedvezőtlen strukturális hatással bíró, az országosan legalacsonyabb lakosságsszámmal rendelkező Tottori prefektúra érte el (3,21-szeres növekedés). Ugyanakkor a legkisebb jövedelemnövekedést a negatív regionális

és negatív strukturális hatással jellemzett Tokió prefektúra mutatta (1,01-szeres növekedés). 1970 és 1975 között átlag feletti jövedelemnövekedést mutatott 5 településkategória a vizsgált 6-ból, a választóvonal a 10 ezer fős lélekszám volt.

Mivel magyarázható, hogy a nem metropolisztérségekhez tartozó prefektúrák jelentős jövedelemnövekedést tudtak felmutatni a vizsgált időszak alatt? Kifejezetten a D1 és D3 csoportok prefektúrái esetében érdekes annak vizsgálata, hogy miből adódhat a rájuk jellemző kedvező regionális adottság.

Bár az 1960-as évekhez képest Japánban mérséklődött a GDP növekedési üteme, még mindig a látványos gazdasági növekedés időszakát élte az ország.⁶ A gazdasági növekedés lényegében az 1950-es években megindított nehézipari és vegyipari fejlesztéseken alapult. Mindez annak a *szinte kizárólagosan termelési célokot támogató, elsősorban a gazdasági növekedésre fókuszáló japán beruházási politikának* a keretében valósult meg, amely fontos szerepét Japán sajátos, 2. világháború utáni gazdaságpolitikájának, melyet a *szakirodalom fejlesztő államnak* vagy egyszerűen csak *Japan, Inc.*-nek nevez (Johnson 1982).

A jelentős gazdasági növekedést sokan elsődlegesen a folyamatosan erősödő, az 1980-as évekre méretei miatt már nemzetközi feszültséget okozó exporttevékenységből eredeztetik. Ugyanis ebben az időszakban a japán gazdaságpolitika és az USA külpolitikai célkitűzései szerencsésen egybeestek. Az Egyesült Államok célja a japán gazdaság mielőbbi stabilizálása volt, így 1949-ben az árfolyamot 1 dollár = 360 jen szinten rögzítették. A jen felértékelését a japán kormány a folyamatos intervencióknak köszönhetően egészen 1985-ig el tudta kerülni, így segítve a japán export növekedését és garantálva a folyó fizetési mérleg többletét.

Mások az olcsó japán munkaerő kiválóságára mutatnak rá, mint a háború utáni növekedés egyik magyarázó tényezőjére. Megint mások a külföldről megkapott vagy olcsón megvásárolt technológiák alkalmazásával elért termelékenység-növekedéssel magyarázzák a hihetetlen növekedést (van der Wee 1984). A jelentősen megnövekedett belső fogyasztás szintén hozzájárult az 1980-as évekig tartó gazdasági növekedéshez, 1955 és 1975 között közel 80%-kal emelkedett a japán háztartások száma. Ennek természetes következményeként megnőtt a tartós fogyasztási cikkek iránti igény (Yoshikawa 1999, 14.).

A felsoroltak egyike sem ad kielégítő választ arra, *miért történt az adott időszak alatt jelentős jövedelemnövekedés a metropolisztérségeken kívül*. Erre a Williamson-hipotézis adhat magyarázatot (Williamson 1965). A kezdetben az ipari fejlődés jellegéből adódó centralizáció az erőforrásokat a nagy metropolisztérségekbe koncentrálna. A japán gazdaságpolitika központi vezérfonala, miszerint a felzárkózás érdekében a hatékonyságot szükséges erősíteni, akár a méltányosság rovására is, egyértelműen a nagyvárosi agglomerációk szerepét növelte, hiszen ott tudott felhalmozódni annyi munkaerő, amennyit a kijelölt kulcsiparágak fel tudtak szívni. Így a (kezdetben) szűkösen rendelkezésre álló tőkét is ezekbe a térségekbe volt érdemes koncentrálni. Ezért történt, hogy a stratégiai kulcsiparágak fejlesztését célzó állami beruházásokat szinte egytől egyig a nagy metropolisztérségekbe koncentrálták, jószerével egészen az 1970-es évekig. A belső

fogyasztás folyamatos növekedése először kizárólag a metropolisztárségekbe korlátozódott, azonban később kiterjedt az azokon kívüli területekre is. Az agrártársadalom „elszívása” a korábban kizárólag a nagyvárosi térségekben jelen lévő iparba az 1970-es években is folytatódott, de egyre csökkenő mértékben. A nagyvárosokra nehezedő népességnomás következtében megjelenő zsúfoltság, a megnövekedett ingatlanárak és közlekedési költségek, a használok számára lépést tartani nem képes infrastruktúrális fejlesztések, a környezetszennyezés, a dráguló munkaerő, a társadalmi elidegenedés stb. mint negatív externális hatások az 1970-es évek elején már a korábban a metropolisztárségekbe költözött emberek vidéki térségek központjaiba történő visszavándorlását váltották ki. Az U-fordulatként leírt jelenséget többek között a japán Munkaügyi Minisztérium is vizsgálta. Kérdőíves felmérésük szerint pl. a Kócsi prefektúrába visszatérők 37%-a a jobb életkörülményekkel és a helyi munkalehetőségek növekedésével indokolta a visszatérést. A negatív externális tényezők a vállalkozások számára is hátrányt jelentettek (Nagamine 1977), és a szigorodó törvények (Ipari áttelepítést támogató törvény, 1972) miatt egyre több cég kényszerült termelőtevékenységét a metropolisztárségekben kívül megkezdeni vagy folytatni. A folyamatot segítette, hogy az 1970-es évekre megtörténtek azok a metropolisztárségekben kívüli alap- és infrastruktúrális fejlesztések, amelyeknek köszönhetően a cégek át tudták helyezni termelésüket vidéki prefektúrák központokba.

Abe (1996) számításai szerint a primer szektorban foglalkoztatottak aránya 1950 és 1970 között közel 42%-kal csökkent. A csökkenést tekintve nem volt különbség a metropolisz- és a vidéki prefektúrák között. A súlyvesztés azonban nem azt jelenti, hogy a mezőgazdaság ne töltött volna be fontos szerepet még 1975-ben is egyes térségek foglalkoztatásában. 22 nem metropolisztárséghez tartozó prefektúrában a primer szektor foglalkoztatta továbbra is az emberek 20–35%-át. A szekunder szektorban foglalkoztatottak aránya 1950 és 1970 között a metropolisztárségekben 187,7%-kal nőtt, míg a vidéki prefektúrákban ez jóval mérsékeltebb volt (86,5%). A prefektúrákat külön-külön vizsgálva kiderül, hogy a szekunder foglalkoztatási arány 16 prefektúrában haladta meg a 35%-ot.

A fentiek mellett a regionális politika hatását is szükséges számításba venni, amely a vizsgált időszakban az erőforrások decentralizált elosztását kívánta támogatni. Az ötvenes és hatvanas években a japán gazdaságpolitika legfontosabb célkitűzése a gazdasági növekedés maximalizálása volt. Az erőforrások elosztásában a hatékonyság jelentette a legfontosabb kritériumot. E szemlélet tükröződik az 1961-ben elfogadott harmadik nemzeti gazdaságfejlesztési tervben (Nemzeti jövedelem megduplázását célzó terv, Tanaka-terv). Bár a terv a jövedelmező beruházások körét tágan értelmezte, de elsősorban a metropolisztárségekbe koncentrálni, kisebb részben akár társadalmi érdekeket is szolgáló beruházásokat hajtottak végre, mint útépítés, vasútfejlesztés, kikötők építése, ipari célokat szolgáló vízhálózat kiépítése. A fentiek következtében 1961 és 1965 között a közberuházások közel 70%-a a Tokió, Oszaka, Nagoja, Kitakjúsu által érintett *csendes-óceáni ipari övezet* területére koncentrálni, ami a regionális különbségek erősödéséhez vezetett (Shimokobe 1970).

A kizárólag a gazdasági növekedésre koncentráló fejlesztéspolitika miatt egyre nőttek a regionális különbségek, ennek kezelésére fogadták el 1962-ben az első átfogó nemzeti területfejlesztési tervet. A terv célja a kiegyensúlyozott gazdasági fejlődés elősegítése volt, azaz az erőforrások elosztásánál a hatékonyságot preferáló, kizárólag a növekedésre fókuszáló gazdaságpolitika negatív következményeit kívánta enyhíteni. Célja a japán gépipar regionálisan egyenletesebb elosztása volt, azonban ez az erőforrások szűkössége miatt koncentrált volt (Shimokobe 1970). A terv alapgondolatára épülve jelöltek ki 21 nagy és közepes méretű ipari térséget: közülük tizenötöt az 1962-ben elfogadott Új ipari városok fejlesztési törvény (NIC) jelölt ki, hatot pedig az 1964-es Speciális térség megszilárdítását szolgáló fejlesztési törvény (SAs).

Nehéz megítélni, hogy 1970 és 1975 között a nem metropolisztérségek jelentős jövedelemnövekedésében mekkora szerepe volt az exportnövekedést célzó gazdaságfejlesztési stratégiának, a hihetetlen növekedés negatív következményeinek hatására megindult természetes (visszavándorlás a vidéki térségekbe) és mesterségesen generált ellenfolyamatoknak (regionális politika) vagy épp a kedvező demográfiai folyamatok miatti belső keresletnövekedésnek.

Glickman (1977) vizsgálatai azt támasztják alá, *hogy az időszakot jellemző regionális diverzifikációban elsősorban a természetes folyamatok voltak a meghatározók, a regionális politika csak kiegészítő szerepet töltött be.* Glickman a kijelölt 21 ipari térségről megállapította, hogy a célkitűzések nem valósultak meg. Mindkét program célja a metropolisztérségekre, főleg a fővárosra nehezedő népességnyomás csökkentése, a kijelölt nem metropolisztérségek népességének és ipari termelésének növelése volt. A törvények értelmében a kijelölt térségek állami kölcsönökhöz, támogatásokhoz juthattak, jellemzően infrastrukturális beruházások megvalósításához. Bár a központi kormányzat folyamatosan hangoztatta, hogy jelentősen támogattja ezen ellenpólusok megerősödését, az egy főre jutó állami beruházások átlagos értéke az új ipari városok térségei esetében 1973-ban a tervezettnél csupán 93,5%-át, a speciális térségek esetében pedig csupán 89,2%-át érte el. Ráadásul ezek az átlagos értékek jelentős különbségeket fednek el. Például Tojó térségben a tervezett beruházási értéknek csupán 38,5%-át sikerült megvalósítani, Kantó metropoliszrégióban 1973-ban az állami beruházások 93,7%-ban valósultak meg, viszont a speciális térségek közé sorolt Kantó térségbeli Higasi-szuruga-van esetében csupán 42,4%-ban, ami rámutat arra, hogy a retorika ellenére a beruházások jelentős része mégis a metropolisztérségekbe került. A két törvényben tervezett népességszám átlagosan 88%-ban teljesült 1975-re, és csak néhány kijelölt térségben sikerült megközelíteni a tervezett értéket.

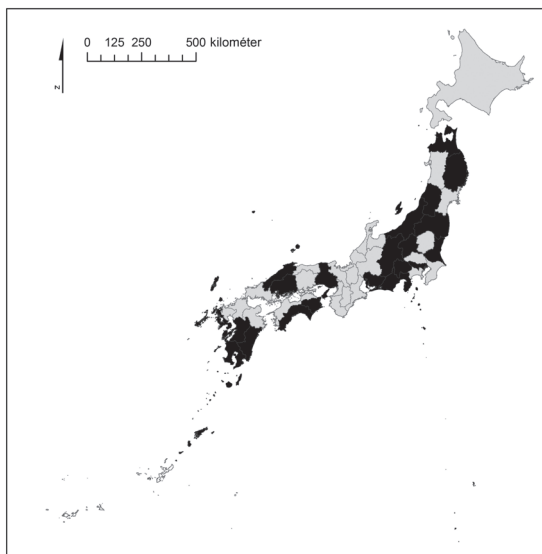
Glickman (1977) elemzése kiválasztott 19, jellemzőikben az új ipari városokhoz hasonló másik térséget, és megállapította, hogy jelentős részük nagyobb népességnövekedést mutatott állami beavatkozás nélkül, mint azok, amelyek (elvileg) jelentős állami kedvezményekhez jutottak.

Regionális jövedelemegyenlőtlenségek 1975 és 1984 között

1975 és 1984 között országosan átlagosan 2,14-szeres volt az adóköteles jövedelem növekedése. 21 prefektúra esetében a jövedelemnövekedés gyorsabb volt az országos átlagos növekedésnél, ugyanakkor közülük csak 4 tartozik metropolisz-térségekhez. 25 prefektúra az országos átlagos jövedelemnövekedéshez képest lassabb növekedéssel jellemezhető (2. ábra).

A jövedelemnövekedés szempontjából legsikeresebb 21 prefektúra elsősorban a pozitív regionális hatásnak köszönhető az országos átlagot meghaladó jövedelemnövekedést. 11 vidéki és 3 metropolisztérséghez tartozó prefektúra a kedvezőtlen településszerkezet ellenére átlagot meghaladó növekedésre volt képes (D3). A kevésbé sikeres, lemaradó 25 prefektúra közül 11 az országos átlagtól elmaradó növekedését a kedvezőtlen regionális tényezőnek köszönhető. A fennmaradó 14 térség kedvezőtlen településszerkezeti adottságai miatt maradt el az országos átlagos növekedési ütemtől. Mind vidéki, mind metropolisz-térségekben találunk példát kedvező települési összetétel ellenére az átlagnál lassabb növekedésre (L4). Erre a részidőszakra is fennáll, hogy a nagyobb településméret nem jelent automatikusan nagyobb jövedelmet: a vizsgált időszakban az 5000 főnél kisebb, valamint az 500 ezer főt meghaladó településkategóriába tartozó települések értek el átlagon felüli jövedelemnövekedést.

2. ábra: A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1975 és 1984 között
Relative income position of Japanese regions between 1975 and 1984

Jelmagyarázat: fekete szín jelöli a dinamikusán növekvő (D), szürke szín pedig a lemaradó (L) prefektúrákat.

Az egyes kategóriák sokszínűbbek lettek, azaz mindegyikben előfordulnak metropolisztárségekhez tartozó, valamint azokon kívül eső vidéki prefektúrák is, ám egyértelmű, hogy az 1970 és 1975 között megindult regionális kiegyenlítődés ebben az időszakban is folytatódott: *a korábban inkább kedvezőtlen pozícióban lévő metropoliszrégiók jellemzően jobb helyzetbe kerültek, míg a korábban meghatározó pozíciót betöltő, jellemzően vidéki, azaz nem metropolisztárségek pozíciója folyamatosan romlott.* A korábbi vidéki térségek egy része még kedvező helyzetben van a kedvező regionális tényezőnek köszönhetően, másik részük viszont a kedvezőtlen strukturális és/vagy regionális hatás miatt átlagon aluli jövedelemnövekedést produkál. Ugyanez igaz a metropolisztárségekre is. A vizsgált időszak átmenetinek tekinthető, amelyben még megnyilvánultak a megelőző időszak vidéki prefektúráknak kedvező sajátosságai, de egyben új tényezők is megjelentek.

Ebben az időszakban a japán gazdaság a gyors gazdasági növekedés időszakából átlépett a *stagnáló gazdasági teljesítménnyel* jellemzett időszakba.⁷ Az olajválság következményeként megindult a korábbi nehézipari körzetek hanyatlása, ami főleg a *csendes-óceáni ipari övezet* településeit érintette negatívan. *Az ipari válság-övezetek kialakulásához sajnálatos módon nagyban hozzájárult maga a regionális politika is,* hiszen a tervek a nehéziparhoz és a vegyiparhoz kapcsolódó közvetlen és közvetett fejlesztéseket tartalmaztak. Később, a feltételek megváltozásával azonban az egyetlen domináns fejlesztési irány kijelölése hátrányosnak bizonyult.

A folytatódó iparfejlesztés ellenére még 1985-ben is voltak olyan vidéki prefektúrák, ahol a primer szektorban foglalkoztatottak aránya meghaladta a 20%-ot. Az 1975 és 1984 közötti időszakra is fennállt, hogy a szekunder szektorban foglalkoztatottak aránya magas volt a metropoliszrégiókban, de a bővülés már lassult; ellenben a vidéki térségekben még 1985-ben is tartani tudta korábbi arányát a foglalkoztatásban.

A negatív folyamatok hatását (a belső kereslet telítődése, a japán munkaerő árának folyamatos növekedése, a nemzetközi súrlódások következtében erősödő jen) egyfelől a metropolisztárségeken kívüli térségek folyamatos terciarizálódása mérsékelte, másrészt az időszak regionális politikája próbálta enyhíteni.

A második átfogó nemzeti területfejlesztési terv 1969-ben jelent meg, tervezési időszaka 1985-ig tartott. A terv sem fejlesztési célkitűzéseiben (amelyek továbbra is a területileg kiegyensúlyozott gazdasági fejlődés megteremtésére irányultak), sem eszközeiben nem tért el a korábbi tervben alkalmazottaktól. A közlekedéshálózat-fejlesztési programok javították a távoli vidéki térségek és a három legnépesebb metropolisztárség összeköttetésén, az időszak alatt készült el számos autópálya, például a Csúgoku (1970), a Tóhoku (1972) és a Hokuriku autópálya (1972).

A harmadik átfogó nemzeti területfejlesztési terv 1977-ben tízéves tervezési időszakra határozta meg a főbb fejlesztési irányvonalakat. Legfőbb célkitűzése az általános lakókörnyezet javításával a lakosság életminőségének emelése volt. Ez volt az első olyan terv, amelyben a termelő beruházások mellett a lakosság életéhez közvetlenül kapcsolódó beruházások is szerepet kaptak. A korábbi két tervtől

céljaiban jelentősen eltérő harmadik terv a lakossági elégedetlenség hatására kibontakozó tüntetéssorozatra adott kormányzati válasznak tekinthető; az 1970-es években ugyanis megmozdulások voltak a korábbi gyors gazdasági növekedés időszakában jelentősen leértékelődött, háttérbe szorított emberi élet és a természeti értékek védelme érdekében (Steinhoff 1999).

Az 1975–1984-es időszakról megállapítható, hogy *sem a terciarizáció, sem a regionális politika nem volt elégséges ahhoz, hogy a meginduló, de igazából csak 1985 után nyilvánvalóvá váló negatív folyamatoknak elejét vegye*. Egyértelműen kedvezőtlen külső hatás volt az olajválság, amely dráguló importot, valamint romló exportbevételt (és így csökkenő adóbevételt) jelentett Japán számára (Mochida 2001). A regionális fejlesztési tervekben meghirdetett társadalmi jóléti programok, jelentős infrastrukturális beruházások egyrészt elértek céljukat, hiszen 1975 és 1985 között a regionális jövedelmi különbségeket sikerült szinten tartani, némiképp csökkenteni, de ennek ára volt. Az 1980-as évek második felére jelentős deficit halmozódott fel a csökkenő adóbevételekből egyre kisebb mértékben finanszírozható, elszabadult kormányzati költségek miatt (Asako, Ito, Sakamoto 1991). A gazdasági növekedés lassulása következtében az önkormányzatok rendelkezésére álló adóbevételek jelentősen csökkentek, így beruházásaik finanszírozását egyre nagyobb mértékben kényszerültek kötvénykibocsátásból fedezni (Doi, Ihori 2004).

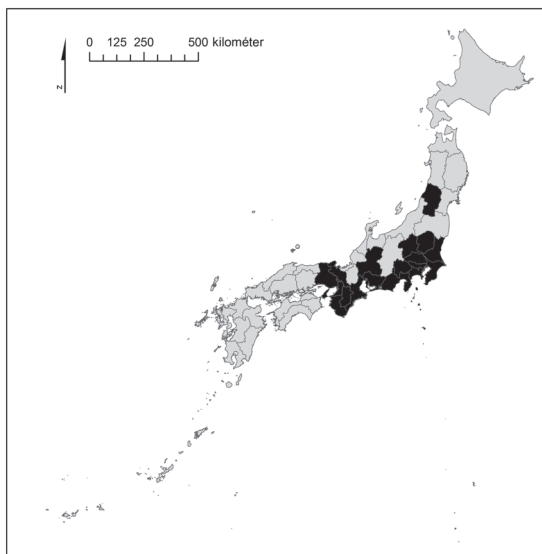
A japán prefektúrák jövedelemdinamikája 1985 és 1990 között

1985 és 1990 között, ha nem is volt két számjegyű a növekedési ütem, de még ekkor is megközelítette az 5%-ot. 1985 és 1990 között átlagosan 1,32-szeres volt az adóköteles jövedelemnövekedés. A részidőszakban 18 prefektúrában a jövedelemváltozás meghaladta az országos átlagot. Szembetűnő továbbá, hogy mindegyik, D1 kategóriába sorolt prefektúra metropolisztérséghez tartozott, de a megelőző időszakban a lemaradó alkategóriák valamelyikébe tartozott. A D3 kategória 11 prefektúrát tartalmaz, melyből 6 metropolisztérségekhez tartozik vagy közvetlenül szomszédos azokkal. Így már csak 5 vidéki prefektúra került a D3 csoportba, amelyben a kedvezőtlen települési összetétel átlagon felüli növekedéssel járt. A 18 legsikeresebb régió mindegyike a D1 vagy D3 kategóriában található, azaz esetükben az országos átlagot meghaladó jövedelemnövekedés elsődlegesen a kedvező regionális dinamikából eredt.

29 prefektúra került a lemaradók kategóriájába. Egy prefektúra kivételével mindegyik az L4 kategóriába tartozik, azaz kedvező települési összetételük ellenére átlagon aluli növekedést mutattak. Jellemző, hogy jelentős részük (26 db) nem metropolisztérségekben található. E prefektúráknál a regionális összetevő a kedvezőtlenebb, ami vélhetően a korábbi időszakokban végrehajtott nehézipari fejlesztések következménye.

Átlag feletti jövedelemnövekedés az 5000 fő alatti és a 100 ezer fő feletti településkategóriákat jellemezte. A strukturális komponens pozitív volt a köze-

3. ábra: A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1985 és 1990 között
Relative income position of Japanese prefectures between 1985 and 1990

Jelmagyarázat: fekete szín jelöli a dinamikusan növekvő (D), szürke szín pedig a lemaradó (L) prefektúrákat.

pes méretű városok (100 001 és 500 000 fő közötti) és a nagyvárosok (több mint 500 000 lakos) esetében, míg a regionális komponens negatív volt a kisméretű települések esetében (0 és 10 000 fő között) és nagy volt a közepes méretű és nagyvárosok esetében. A prefektúrák között *pozícióváltás* történt: az 1970 és 1990 között aránylag magas jövedelemnövekedési ütemmel jellemezhető vidéki prefektúrák folyamatosan veszítették el kedvező pozíciójukat a korábban alacsonyabb jövedelemnövekedéssel (vagy épp csökkenéssel) jellemzett metropolisztérségekhez tartozó prefektúrákkal szemben. Az elmúlt másfél évtized *nivellálódását polarizálódás* váltotta.

Japán számára súlyos következményekkel járó, kívülről érkező változást az 1985-ben elfogadott Plaza egyezmény hozott. Az egyezményt aláíró országok (Franciaország, NSZK, Japán, Egyesült Államok és az Egyesült Királyság) egyetértettek abban, hogy a dollár a jenhez és német márkához képest túl volt értékelve, ezért megállapodtak annak leértékelésében. Ez azonnali hatásként hozzájárult a japán GDP-növekedés ütemének lefékezéséhez, és hosszú távú károkat okozott az exportfüggő japán gazdaság számára azáltal, hogy az 1980-as évek második felében közvetve hozzájárult az expanziós monetáris politika megerősödéséhez, ami az 1990-es évek ingatlanpiaci inflációjához vezetett. Emellett a globalizáció erősödése, a nemzetközi verseny fokozódása, az energia drágulása, a technológiai változások, az új, jellemzően high-tech, tudásintenzív iparágak megjelenése jelentős térbeli átrendeződéshez vezetett, azaz a korábbi dinamikus térségek leértékelődtek, míg mások szerepe megnőtt. Az új iparágak az agglomerációs ha-

tások kiaknázása érdekében a nagyvárosokban jelentek meg. Ez a folyamat csírájában már az 1975 és 1984 közötti időszakban is tetten érhető volt. A változások jelentős hatással bírtak a japán vállalatokra. A folyamat a vállalatok vidéki prefektúrákba történő áthelyezésével kezdődött, ami a nagyvárosokhoz képest alacsonyabb vidéki bérekkel magyarázható. Ezt követően további költségcsökkentő kényszerintézkedések bevezetése következtében a vállalatok egyre jelentősebb hányada külföldre helyezte át üzeméinek egy részét.⁸

Abe (1996) számításai szerint a primer szektorban foglalkoztatottak aránya tovább csökkent, 1970 és 1990 között 56,8%-kal. A szekunder szektorban foglalkoztatottak aránya nőtt, de a szektor országos átlagos növekedése 1970 és 1990 között csupán 14,6% volt: a metropolisztérségekben 1970 után már csak 5,4%, a vidéki térségekben átlagosan 24,8%. A tercier szektorban foglalkoztatottak száma töretlenül nőtt, és az időszak végére 48,6% volt az ágazat foglalkoztatási súlya. Azonban míg a metropolisztérségekben átlag fölötti volt a tercier szektorban foglalkoztatottak aránya (57,2%), addig a vidéki térségek esetében bár növekedett, de még mindig nem érte el az országos átlagot (41%) (Abe 1996).

Az 1980-as évek második felében a metropolisztérségekkel szomszédos prefektúrákra jelentős hatást gyakorolt a szuburbanizáció. Például Tokióból könnyen megközelíthetővé váltak a szomszédos prefektúrák központjai, köszönhetően az 1970-es évek második felétől megindult infrastrukturális beruházásoknak.⁹ Kawashima és Hiraoka (1995) a Roxy-indexet¹⁰ alkalmazva elemezték a népesség területi eloszlásának változását mind a régiók között, mind a régiókon belül, az urbanizációs ciklusok beazonosítására; 87 városi funkcionális térségre számolták ki a Roxy-indexet. 1987 és 1992 között az index értéke negatív és csökkenő, ez erősödő dekoncentrációra utal, ami alátámasztja a metropolisztérségeket érintő szuburbanizációs folyamatot.

A negyedik regionális fejlesztési tervet 1987-ben fogadta el a Takesita-kormány. Érzékelve a Tokióra nehezedő, újból felerősödő centralizációs nyomást, a terv központi célkitűzése az ezredfordulóig a Tokió egyközpontú rendszer felszámolása, azaz Japán településrendszerének dekoncentrációja volt. Az elképzelés megvalósulását jelentős állami támogatásokkal végrehajtott infrastrukturális beruházásoktól várták, amelyek révén minden nagyváros 3 órán belül elérhetővé vált volna. Ennek érdekében a tervben 14 000 km autópálya (a terv elfogadásakor, 1987-ben 4 091 km autópályával rendelkezett az ország), számos vasútvonal és 50-70, országon belüli ingázást lehetővé tevő repülőtér megépítését helyezték kilátásba (Ohta 1989). A terv elfogadása és az 1990-ben kipukkadó ingatlanpiaci buborék között eltelt három év azonban nem volt elegendő arra, hogy a hatás megjelenhessen.

Okubo és Tomiura (2010) a regionális kiegyenlítést támogató hat fejlesztési terv¹¹ értékelését végezte el a hajlandóságon alapuló párosítási modell¹² segítségével. Hipotézisük szerint a periferikus térségek felzárkózását az ipar áttelepítésével megvalósítani kívánó fejlesztési elképzelések csupán az alacsony termelékenységű vállalkozásokat készítenek áttelepülésre, mivel az áttelepülés

az agglomerációs térségből egy periférikus térségbe esetükben jóval kisebb alternatív költséggel jár. A vizsgálat eredményei igazolták a szerzők feltevését: valóban jelentős volt a nem metropolisztérségekbe irányuló széttelepülés, viszont a tervekben kijelölt térségekbe jellemzően alacsonyabb termelékenységű vállalkozások kerültek.

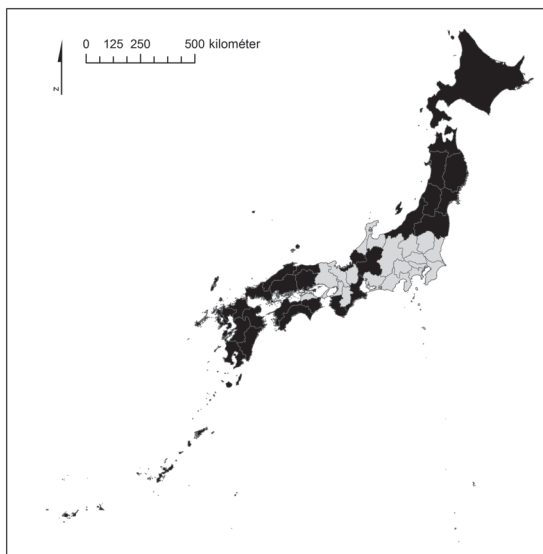
Többen is úgy vélik, hogy az 1980-as években gyökereznek azok a problémák, amelyek Japán számára jelenleg is fejtörést okoznak. A „helyes útról” való letérés 1985-ben kezdődött, amikor a Plaza egyezmény következtében a jen felértékelésétől (endaka) tartva pánikszerűen monetáris gyengítést alkalmaztak. A laza monetáris politika időszaka egybeesett a pénzpiac deregulációjával: „Japán elfelejtette kijelölni a megfelelő irányt és eltökélten, daccal felvértezve nem indult meg abba az irányba, amely egy endakarezisztens, nyitott, erős és versenyképes gazdasággá tehetné volna. Ehelyett – bízva a monetáris gyengítés jótékony hatásában – a fejünket a homokba dugva, kilógó farunkat a feldühödött isteneknek odatartva várunk...” (Hama 2010, 1.).

Regionális jövedelemnövekedés 1990 és 2000 között

Az országos adóköteles jövedelemnövekedés csökkenése tovább folytatódott 1990 és 2000 között, országosan átlagosan 1,27-szeres volt az adóköteles jövedelemnövekedés. 28 prefektúra tartozott a sikeres D1 vagy a D3 kategóriákba, azaz a jövedelemnövekedés esetükben nagyobb volt, mint az országos átlagos érték, ebben a kedvező regionális összetevő játszott meghatározó szerepet (4. ábra). Közülük 24 prefektúra metropolisztérségeken kívüli, esetükben a regionális komponens pozitív volt a kis- és közepes méretű településkategóriákban. A további 19 prefektúrában a jövedelemnövekedés kisebb volt az országosnál. Az L1 kategóriába került 10 prefektúra jellemzően metropolisztérségbe tartozik vagy azzal szomszédos (Tocsigi, Szaitama, Csiba, Tokió, Kanagava, Sizuoka, Aicsi, Kiotó, Oszaka, Hjógo). Esetükben mind a regionális, mind a strukturális összetevő negatív, de a regionális összetevő negatív hatása volt a meghatározóbb. 1990 és 2000 között országos átlagos jövedelemnövekedés kizárólag az 50 ezer fő alatti településkategóriákat jellemezte. A shift-share elemzés alapján újabb fordulat következett be: a 10 év alatt *viszonylag stabil növekedést tudtak felmutatni a vidéki térségekben elhelyezkedő prefektúrák, míg azok, amelyek lassabban növekedtek, jellemzően metropolisztérségekbe tartoznak vagy azokkal szomszédosak.* Hogyan magyarázható a regionális jövedelmi egyenlőtlenségek csökkenése, amikor tudvalevő, hogy 1990 után a japán gazdaság recesszióba süllyedt (1990 és 2000 között a GDP átlagos növekedési üteme csupán évi 1,19% volt)?

2000-re a primer szektorban foglalkoztatottak aránya tovább csökkent: csupán 14 olyan prefektúra maradt, ahol a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya megközelítette a 10%-ot. A szekunder szektorban 30–40%-os foglalkoztatási arány volt jellemző 10 prefektúrára. A terciér szektorban is jelentős változások történ-

4. ábra: A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 1990 és 2000 között
Relative income position of Japanese prefectures between 1990 and 2000

Jelmagyarázat: fekete szín jelöli a dinamikusan növekvő (D), szürke szín pedig a lemaradó (L) prefektúrákat.

tek: 2000-ben már 27 prefektúrában haladta meg a tercier szektorban foglalkoztatottak aránya a 60%-ot. A szolgáltatások átlagos bővülése a vidéki prefektúrák esetében meghaladta a 10 százalékpontot, míg a metropolisztérségekben az ágazat aránya a foglalkoztatásban már nem nőtt tovább.

Az ingatlanpiaci buborék kipukkadása magyarázatul szolgál a metropolisztérségek 1990 és 2000 közötti kedvezőtlen jövedelmi pozíciójára, hiszen az 1980-as évek pénzügyi deregulációjának köszönhetően a metropolisztérségek nagyvárosi központjaiban jelentős pénzügyi szolgáltató szektor alakult ki. Nyilvánvaló volt, hogy a gazdaság beindítása mellett a buborék kipukkadását követően a váltságba került japán bankrendszer konszolidációját kellett mihamarabb megoldani, amiről akkor már sejtették, hogy a japán államnak igen sokba fog kerülni. A bankrendszer megmentése 1998-ban vette kezdetét, a kormány a költségvetésben a bankkonszolidáció mellett a gazdasági növekedés megindítására 40 ezer milliárd jent (hosszvetőlegesen a GDP 10%-a) irányzott elő (Ozsvald, Pete 2003). Ez a kiegyensúlyozott költségvetési politika végét, az állami deficit gyors növekedését jelentette. A tetemes összegek ellenére a multiplikátorhatás marginálisnak bizonyult. Ennek legfőbb okát abban látták a szakértők, hogy az élénkítésre szánt támogatások kizárólag további adósságot termelő, veszteséges állami vállalatokhoz kerültek, leginkább az építőiparba.

Mindazonáltal ez csak részben szolgál magyarázatul a nem metropolisztérségek viszonylag jobb jövedelmi pozíciójára. 1990 és 2000 között a regionális poli-

tikának fontos szerepe volt abban, hogy a vidéki térségek relatív jövedelemnövekedést tudtak felmutatni. A válság miatt 1990-ben átmenetileg felfüggesztett negyedik átfogó nemzeti területfejlesztési terv újult erővel fejtette ki hatását. Számptalan, a vidéki térségekben végrehajtott állami infrastrukturális beruházás valósult meg, melyek célja továbbra is a többpólusú ország megeremntése volt, ahol az egyes pólusok helyi sajátosságaira építkezve tudnak növekedni. Bár a magánszektor felrázására nem képes infrastrukturális beruházások közel egy évtizeden keresztül megakadályozták a regionális jövedelmi különbségek növekedését, ez 2000 után súlyos következményekkel járt. Az átgondolatlan, rövid távú érdekeket szem előtt tartó kölctekezés a helyi önkormányzatok és a kormányzat eladósodottságához vezetett. 10 év röppent el tüneti kezeléssel: a szükséges reformokról csak beszéltek, érdemi változás helyett. Ezért igen találó, hogy ezt az időszakot többen az elveszett évtizedként tartják számon.

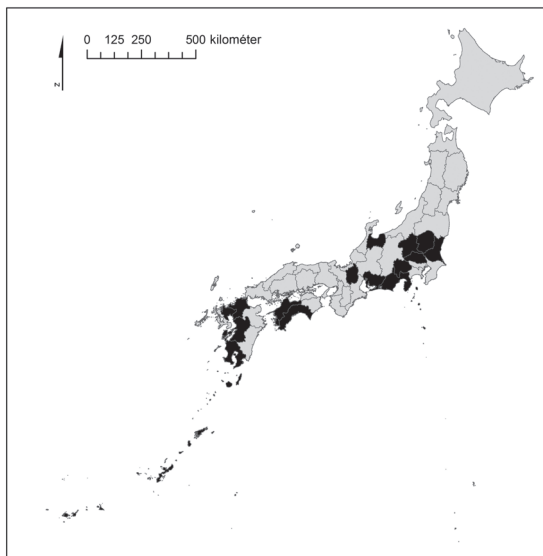
A prefektúrák jövedelmi pozíciója 2000 és 2005 között

2000 és 2005 között országosan átlagosan 0,93-szoros volt az adóköteles jövedelemnövekedés. A jövedelemcsökkenés 31 prefektúra esetében nagyobb volt, mint az országos átlag, míg 16 prefektúra mutatott az országos átlagnál kedvezőbb jövedelemváltozást. Az időszak szembetűnő jellemzője, hogy az egyes kategóriák „mozaikossá” váltak, azaz mind a dinamikus csoportban, mind a lemaradó prefektúrák között előfordulnak metropolisztérségekhez tartozó prefektúrák és vidéki prefektúrák is. Ez abból adódik, hogy a prefektúrák jövedelemváltozási ütemeinek szóródása alacsony volt, így minimális különbségek voltak az egyes térségek jövedelemváltozási ütemei között. A mozaikosság egyben a területi autokorrelálatlanság jele.

A GDP átlagos növekedése 2000 és 2005 között átlagosan csupán évi 1,09% volt, ami megerősíti, hogy a kormány által végrehajtott gazdaságélénkítő programok nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A 2000-ben debütáló Koizumi-kormány strukturális reformokat, decentralizációt és liberalizációt ígért, ezektől a lépésektől a japán gazdaság versenyképességének erősödését várta. A strukturális reformok fontos eleme volt a helyi önkormányzatok finanszírozási rendszerének megújítása. Azonban a területi önkormányzatok és a kormányzat pénzügyi konszolidációjára degradálódott fiskális reformok a decentralizáció helyett paradox módon a területi önkormányzatok pénzügyi függőségének erősödéséhez vezettek.

A primer szektorban foglalkoztatottak aránya 2005-ben 34 prefektúra esetében már nem érte el a 10%-ot. A japán lakosságnak átlagosan már csak 7%-a dolgozott a mezőgazdaságban, ami – bár az ország fejlettségéhez képest nemzetközi összehvetésben még így is magasnak számít – jelentős visszaesés 1975-höz képest, amikor a lakosságnak átlagosan 19%-át a primer szektor foglalkoztatta. Az 1990-es évek kezdetéig a szekunder szektorban foglalkoztatottak aránya 30%

5. ábra: A japán prefektúrák relatív jövedelmi helyzete 2000 és 2005 között
Relative income position of Japanese prefectures between 2000 and 2005

Jelmagyarázat: fekete szín jelöli a dinamikusan növekvő (D), szürke szín pedig a lemaradó (L) prefektúrákat.

körül mozgott. Azóta azonban folyamatos az ipari foglalkoztatás arányának mérséklődése: 2005-ben már csak 15% volt ez az érték. A terciér szektorban foglalkoztatottak aránya 2000-ben 13 prefektúrában haladta meg a 65%-ot, 2005-re pedig már 21 prefektúrában, és országos átlagban 78%-ra emelkedett.

Az 1998-ban elfogadott ötödik regionális fejlesztési tervben megfogalmazott célkitűzések szerint a regionális partnerségre, együttműködésre, több növekedési pólusra épülő, belső erőforrásaira alapozó versenyképes gazdaság kialakításával csökkenthetők a regionális jövedelmi különbségek. Problémát jelent azonban, hogy a terv által javasolt alulról való építkezés teljes mértékben felülről vezérelt. A települések szabad kezet kapnak, azonban a szabadság felelősséggel jár, és nem egyszerű feladat kitalálni a „hogyan továbbot”. Főleg akkor, ha a több évtizeden keresztül érvényesülő állami kontroll feleslegessé tette a kreatív önkormányzatok kialakulását, és sok esetben az erre alkalmas helyi szakmai gárda is hiányzik. Így az esetek többségében a területi önkormányzatok a településfejlesztési tervek kialakításánál automatikusan átvesszik a központi tervekben megfogalmazott célkitűzéseket. A települések nagyon hasonló célokat fogalmaznak meg: mindegyikük deklarálja ugyan, hogy helyi erőforrásokra kívánnak támaszkodni, azonban hamar kiderül, hogy ezek azonosítására is képtelenek. Így településfejlesztési tervek tucatjai látnak napvilágot, amelyek jellemzően a turizmusban látják a fellendülés lehetőségét (Somogyiné Komlói 2014).

Összefoglalás

Tanulmányom bemutatta, hogy a területi különbségek nem stabilak, folytonos változás jellemzi a vizsgált időszakot, és az egyes időszakokban differenciált fejlődés zajlott Japánban. Ez kiváltképp akkor szembetűnő, ha a metropolisz- és vidékies térségek fejlődését elkülönítjük.

A japán fejlesztő állam nemzeti fejlesztéspolitikája és regionális fejlesztéspolitikája közötti sajátos kapcsolat csupán az 1970-es évekig működött az elképzelteknek megfelelően, a nemzeti gazdaságfejlesztési politika eredményes volt, azaz jelentős gazdasági növekedést generált. A külső körülmények megváltozására a sajátos érdek- és kapcsolatrendszer makacs fenntartásával reagáló „vasháromszög” (az állami bürokraták, a politikai pártok és az üzleti szektor) a japán modell megmerevedéséhez vezetett, így tartva életben egy korábban társadalmilag támogatott gazdaságfejlesztési modell „degeneratív változatát” (Ozawa 2001, 477.).

1970 és 1975 között, azaz Japán gyors gazdasági növekedésének időszakában a regionális fejlesztéspolitika területi kiegyenlítődést támogató iparfejlesztési célkitűzései a korábbi, kizárólag hatékonyságot preferáló nemzeti gazdaságpolitika utólagos korrekciójára irányultak. Azonban a regionális kiegyenlítődés elsősorban olyan, a kedvező külső környezetet kiaknázó, a belső feltételek megteremtését kiváltó folyamat miatt következett be, mint a népességnövekedésből fakadó belső keresletnövekedés, a kumulálódó negatív extern hatások miatt túlnépesedett nagyvárosok népszerűségének csökkenése (túlzsúfoltság, környezetszennyezés) és a munkalehetőségek vidéki térségekben történő bővülése. Az 1962-től (a regionális egyenlőtlenségek tetőzése) 1975-ig tartó időszak jól illeszkedik Williamson hipotéziséhez (1965), miszerint a gazdasági fejlődés előbb regionális divergenciát okoz, majd a fejlődés előnyei eljutnak a korábbi periférikus térségekbe és területi kiegyenlítődés lesz.

A regionális fejlesztéspolitika 1975 után a gazdasági növekedés lassulása miatt egyre nagyobb mértékben kényszerült a területi egyensúlytalanságok utólagos korrekciójára. 1975 és 1985 között a japán regionális jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentek, ehhez leginkább az 1970-es évektől állami deficitet is megengedő állami infrastrukturális beruházások járultak hozzá. 1975 és 1984 között a shift-share elemzés eredményei viszont a regionális egyenlőtlenségek fokozódásának veszélyeire figyelmeztettek.

A regionális jövedelmi egyenlőtlenségek 1990 és 2000 között mérséklődtek, sőt az elemzés igazolta, hogy az időszak alatt a legtöbb vidéki prefektúra kedvezőbb jövedelemnövekedést mutatott az országos átlaghoz képest. Azonban a regionális jövedelmi különbségek csökkenését a hihetetlen összegeket – a korábbi évtizedek tartalékait – felélő grandiózus állami gazdaságélénkítő (jellemzően infrastrukturális) beruházások okozták, ezek az intézkedések pedig csak rövid távon bizonyultak hatásosnak. Így a regionális különbségek csökkenése átmenetinek bizonyult, viszont a japán állam hatalmas, a jövőt súlyosan terhelő adósságot halmozott fel.

A Koizumi Dzsunicsiró által vezetett kormány 2001-ben liberalizációval, deregulációval és privatizációval kívánta a vasháromszög szereplőnek kapcsolattrendszerét megtörni. Bár politikájának sikerét megkönnyítette volna a politikai életet szabályozó környezet megváltozása, azonban ez sem volt elegendő a japán fejlesztő állam béklyóinak feloldására. Reformkísérletének kudarcára utal, hogy a regionális fejlesztéspolitika szerepét, a nemzeti gazdaságpolitikával való sajátos viszonyát nem sikerült újradefiniálni, és a rendszert jellemző erős centralizáció az ezredfordulót követően is fennáll. Ebből adódóan a továbbra is követő, kiigazító jelleggel működő regionális fejlesztéspolitika a gazdasági növekedés elmaradása miatt egyre fogyó finanszírozási források mellett már nem képes a területi egyenlőtlenségek mérséklésére.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást a 14121-es számú MTA-PTE Innováció és Gazdasági Növekedés Kutatócsoport projekt finanszírozta. Külön köszönettel tartozom a japán államnak, amiért biztosította számomra azt a kivételes lehetőséget, hogy két évig (2010 és 2012 között) Monbukagakuso-ösztöndíjjal támogatta Japánban való tartózkodásomat. Továbbá köszönöm a tanulmány korábbi változatát értékelő két anonim lektornak észrevételeiket, javasolataikat.

Jegyzetek

- 1 2011-ben az államadósság meghaladta az éves GDP 200%-át, 2014-ben várhatóan eléri a 230%-ot (OECD 2013).
- 2 A japán jövedelmi egyenlőtlenségek alakulásával foglalkozó szakirodalmi összefoglalóról és a koncentrációs mutató alakulásáról lásd Somogyiné Komlósi 2014.
- 3 Az adóköteles jövedelem a személyi jövedelemadó adóalapja (Comprehensive handbook of Japanese taxes 2006, 27.).
- 4 Ez nem volt egyszerű feladat, mivel például a legkisebb japán prefektúra, Tottori esetében a prefektúrák központ lakosainak száma kevesebb, mint 200 ezer fő, míg Aicsi prefektúrában a prefektúrák központ lakosainak száma meghaladja a 2 millió főt. 6 településnagyság-csoportot határoztam meg, amelyek legtöbbje a prefektúrák esetében értelmezhető volt (azaz csak kevés 0 érték szerepel a mátrixban).
- 5 Kantó metropolisztérség (35 682 460 fő): Tokió, Kanagava prefektúra, Szaitama prefektúra, Csiba prefektúra, Ibaraki prefektúra, Tocsigi prefektúra, Gunma prefektúra, Jamanasi prefektúra. Keihansin metropolisztérség (18 768 395 fő): Oszaka prefektúra, Kiotó prefektúra, Hjógo prefektúra, Nara prefektúra, Siga prefektúra, Vakajama prefektúra. Csúkió metropolisztérség (8 923 445 fő): Aicsi prefektúra, Gifu prefektúra, Mie prefektúra. Kitakjúsú-Fukuoka metropolisztérség (5 590 378 fő): Fukuoka prefektúra.
- 6 1956–1970 átlaga: 9,7% (1960: 13,1%); az átlag 1971 és 1980 között: 4,6% (1973: 7,6%), ami meghaladja az OECD-országok átlagát (Fujita, Tabuchi 1997).
- 7 A GDP átlagos növekedési üteme a vizsgált időszakban 3,9% volt (Fujita, Tabuchi 1997).
- 8 Fujita és Tabuchi vizsgálata szerint 1976 és 1985 között az általuk megfigyelt 9 japán cég még 60 új hazai üzemet nyitott (ebből 16-ot a metropolisztérségekben, 44-et pedig vidéki prefek-

- túrákban) és 90 külföldi üzemet létesített. Ugyanezen időszak alatt 24 hazai kutató-fejlesztő központot hoztak létre (21 központot Tokióban és Oszakában, 3 központot vidéken), valamint 6 kutatóközpontot működtettek külföldön. 1986 és 1990 között a 9 megfigyelt vállalat már csak 20 új hazai üzemmel rendelkezett (5 működött metropolisztérségben, 15 vidéki prefektúrában), míg 107 üzemet áthelyeztek külföldre. A vizsgált 5 év alatt 24 új hazai kutatóközpontot hoztak létre (ebből 20 központ Tokióban és Oszakában volt található) és 19 külföldi kutatóintézetet (Fujita, Tabuchi 1997).
- 9 Ezek a következők voltak: Suto autópálya, Szaitama S1 autótút, Kavagucsi út (1987), Kanagava autótút, Micuszava autótút (1972), Bayshore autótút (1976), Kariba autótút (1984), Daikoku autótút (1989). Az Aicsi és Hjógo prefektúrák, valamint Oszaka metropolisz közötti kapcsolat is erősödött a Csuo autópálya (1967–1982) és a Csúgoku autópálya (1970–1983) megépítésével.
 - 10 A Roxy-indexszel különböző társadalmi-gazdasági változók területi eloszlásának dinamikus változása vizsgálható (Kawashima 1985).
 - 11 Ezek a következők voltak: ipari áttelepülési támogatás (1972); technopoliszprogram (1983); intelligens elhelyezkedés terve (1988); regionális csomópontok (1992); tudásvárosok (1970-től).
 - 12 A regionális fejlesztéspolitika értékelésére alkalmazott modell lényege, hogy a támogatott, azaz regionális politikával „kezelt” egységet (itt: vállalkozás) és a hozzá legjobban hasonlító, de támogatással „nem kezelt” egységeket hasonlítják össze egymással (Okubo, Tomiura 2010).

Irodalom

- Abe, H. (1996): New directions for regional development planning in Japan. In: Alden, J., Boland, P. (eds.): *Regional development strategies: A European perspective*. Jessica Kingsley Publishers, London, 273–295. (Regional Policy and Development Series; 15.)
- Asako, K., Ito, T., Sakamoto, K. (1991): The rise and fall of the deficit in Japan. *Journal of the Japanese and International Economies*, 4., 451–472.
- Cargill, T. F., Sakamoto, T. (2008): *Japan since 1980*. Cambridge University Press, Cambridge
- Coates, D. (2007): The rise and fall of Japan as a model of ‘progressive capitalism’. In: Bailey, D., Coffey, D., Tomlinson, P. (eds.) (2007): *Crisis or recovery in Japan: State and industrial economy*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 179–196.
- Comprehensive handbook of Japanese taxes 2006* (2006). Tax Bureau, Ministry of Finance. <http://www.japaneselawtranslation.go.jp/common/data/notice/jt.pdf> (Letöltés: 2011. augusztus 11.)
- Doi, T., Ihori, T. (2004): *Japan's fiscal deficits and local expenditures*. The 6th Annual CIRJE-TCER Domestic Macro Conference. Tokyo, 11–12 December 2004 http://www2.e.u-tokyo.ac.jp/~seido/conference/2004_6thMacro/6thMacro_Doilhori.pdf (Letöltés: 2013. január 14.)
- Ercole, M. M. (2006): Income inequality and poverty in OECD countries: How does Japan compare? *The Japanese Journal of Social Security Policy*, 5., 1–15.
- Fujita, M., Tabuchi, T. (1997): Regional growth in postwar Japan. *Regional Science and Urban Economics*, 6., 643–670.
- Glickman, N. J. (1977): *The management of the Japanese urban system: Regional development and regional planning in postwar Japan*. International Institute for Applied Systems Analysis Research Memorandum 77-44, Laxenburg <http://webarchive.iiasa.ac.at/Admin/PUB/Documents/RM-77-047.pdf> (Letöltés: 2012. január 4.)
- Hama, N. (2010): 1985 to 2010: All seems just the same. The whence and whither of Japan – How not to get caught in a never-ending time loop. *The Japan Times*, szeptember 16. http://asia-na21.blogspot.hu/2010_09_01_archive.html (Letöltés: 2013. október 3.)
- Johnson, C. A. (1982): *MITI and the Japanese miracle: The growth of industrial policy, 1925–1975*. Stanford University Press, Palo Alto

- Kawashima, T. (1985): Roxy index: An indicative instrument to measure the speed of spatial concentration and deconcentration of population. *Gakushuin Economic Papers*, 2., 183–213.
- Kawashima, T., Hiraoka, N. (1995): ROXY-index analysis on the spatial-cycle path for six spatial systems in Japan. *Gakushuin Economic Papers*, 4., 201–255.
- Kensy, R. (2001): *Keiretsu economy – new economy? Japan’s multinational enterprises from a postmodern perspective*. Palgrave, Houndmills, Basingstoke, Hampshire
- Kobayashi, N. (2004): Industrial structure and manufacturing growth during Japan’s bubble and post-bubble economies. *Regional Studies*, 4., 429–444.
- Mitsuta, N., Goto, K., Shishido, S. (2010): Regional economic fluctuation factors. *Studies in Regional Science*, 2., 339–352. (japánul)
- Mochida, N. (2001): *Taxes and transfers in Japan’s local public finances*. The World Bank, Washington <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.192.8676&rep=rep1&type=pdf> (Letöltés: 2012. február 10.)
- Nagamine, H. (1977): Structural changes in settlement patterns and people’s attitudes in Japan, with reference to development strategy in Chubu Region. *Habitat International*, 2., 481–499.
- Nemes Nagy J. (szerk.) (2005): *Regionális elemzési módszerek*. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest (Regionális Tudományi Tanulmányok; 11.)
- Nemes, Nagy J., Jakobi, Á., Németh, N. (2004): A jövedelemegyenlőtlenségek térségi és település-szerkezeti összetevői. *Statistikai Szemle*, 10–11., 862–884.
- OECD (2013): *OECD Economic Surveys: Japan 2013*. OECD Publishing <http://www.oecd.org/eo/surveys/japan-2013.htm> (Letöltés: 2013. november 9.)
- Ohta, K. (1989): The development of Japanese transportation policies in the context of regional development. *Transportation Research A*, 1., 91–101.
- Okubo, T., Tomiura, E. (2010): *Industrial relocation policy and heterogeneous plants sorted by productivity: Evidence from Japan*. RIETI Discussion Paper Series 10-E-016, RIETI, Tokyo <http://www.rieti.go.jp/jp/publications/dp/10e016.pdf> (Letöltés: 2011. szeptember 10.)
- Ozawa, T. (2001): The “hidden” side of the “flying-geese” catch-up model: Japan’s dirigiste institutional setup and a deepening financial morass. *Journal of Asian Economics*, 4., 471–491.
- Ozsvald É., Pete P. (2003): A japán gazdasági válság – likviditási csapda az új évezredben? *Közgazdasági Szemle*, július–augusztus, 571–589.
- Sawyer, M. (1976): *Income distribution in OECD countries*. OECD Publisher, Paris (OECD Economic Outlook)
- Shimokobe, A. (1970): Concepts and methodology of regional development. *The Developing Economies*, 2., 497–511.
- Somogyiné Komlósi É. (2014): *A területi egyenlőtlenségek alakulása és várostérségek versenyképessége Japánban*. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola
- Steinhoff, P. (1999): Student protest in the 1960s. In: *Social Science Japan*. The Information Center for Social Science Research on Japan Institute of Social Science, University of Tokyo, Tokyo, 3–6.
- van der Wee, H. (1984): *Prosperity and upheaval: The world economy 1945–1980*. University of California Press, Los Angeles
- Williamson, J. G. (1965): Regional inequality and the process of national development: A description of the patterns. *Economic Development and Cultural Change*, 4., 1–84.
- Yoshikawa, H. (1999): High economic growth in the 1960s. In: *Social Science Japan*. The Information Center for Social Science Research on Japan Institute of Social Science, University of Tokyo, Tokyo, 13–15.